

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2022 Vol. 4

www.navoiy-uni.uz
www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

ISSN 2181-9238

GOLDEN SCRIPTS

OLTIN BITIGLAR

2022 Vol. 4

www.navoiy-uni.uz
www.goldenscripts.navoiy-uni.uz

BOSH MUHARRIR Shuhrat Sirojiddinov
BOSH MUHARRIR O'RINBOSARI Karomat Mullaxo'jayeva
MAS'UL KOTIB Ozoda Tojiboyeva
TAHRIR HAY'ATI Zaynobiddin Abdirashidov Karl Rayxl (Germaniya) Isa Habibbeyli (Ozarbayjon) Seyhan Tanju (Turkiya) Almaz Ulvi (Ozarbayjon) Benedek Peri (Vengriya) Vahit Turk (Turkiya) Teymur Kerimli (Ozarbayjon) Eunkyoung Oh (Koreya) Mark Toutant (AQSh) Boqijon To'xliyev Qosimjon Sodiqov Hamidulla Dadaboyev Nurboy Jabborov G'aybulla Boboyorov Vali Savash (Turkiya) Onal Kaya (Turkiya) Kimura Satoru (Yaponiya) Aftondil Erkinov Rashid Zohidov Otabek Jo'raboyev Baxtiyor Abdushukurov Dilnavoz Yusupova Qo'ldosh Pardayev Nodirbek Jo'raqo'ziyev

MUNDARIJA	
MATNSHUNOSLIK	
Oysara Madaliyeva Alisher Navoiy "Badoyi' ul-bidoya" devonining Mashhad qo'lyozmasi	4
Jamoliddin Jo'rayev Haydar Xorazmiy "Gulshan ul-asror" asarining nashrlari xususida	20
ADABIYOTSHUNOSLIK	
Gavhar Rahmatova Qadimgi turkiy she'riyatda qo'llangan badiiy san'atlar va ularning matn stilistikasiga ta'siri	33
Diyora Abduljalilova Alisher Navoiy "Hayrat ul-abror" va Yahyobey Toshlijali "Gulshan ul-anvor" dostonlari qiyosi	47
Gulchin Sofiyeva Sharq klassik adabiyotida epistolyar janr	65
LINGVISTIKA	
Mahliyoxon Tuxtasinova L. Z. Budagov lug'atida eski o'zbek adabiy tili harbiy istilohlarining izohlanishi	77
Umida Radjapova "Lahjat ul-lug'ot" asarida ifodalangan zoonimlar	101

EDITOR IN CHIEF	
Shuhrat Sirojiddinov	
 DEPUTY EDITOR IN CHIEF	
Karomat Mullakhojaeva	
 EXECUTIVE SECRETARY	
Ozoda Tojibaeva	
 EDITORIAL BOARD	
Zaynabiddin Abdirashidov	
Karl Rechl (Germany)	
Isa Habibbeyli (Azerbaijan)	
Seyhan Tanju (Turkey)	
Almaz Ulvi (Azerbaijan)	
Benedek Peri (Hungary)	
Vahit Turk (Turkey)	
Teymur Kerimli (Azerbaijan)	
Eunkyung Oh (Korea)	
Mark Toutant (USA)	
Bakijan Tukhliev	
Kasimjan Sadikov	
Hamidulla Dadaboyev	
Nurboy Jabborov	
Gaybullah Babayarov	
Vali Savash (Turkey)	
Onal Kaya (Turkey)	
Kimura Satoru (Japan)	
Aftandil Erkinov	
Rashid Zahidov	
Atabek Juraboev	
Bakhtiyar Abdushukurov	
Dilnavoz Yusupova	
Kuldosh Pardaev	
Nodirbek Jurakuziev	

CONTENTS	
 TEXTOLOGY	
Oysara Madalieva ‘Ali Shīr Navā’ī’s Badāyi ‘al-bidāya divan’s Manuscript of Mashhad	4
Jamoliddin Juraev About the publication of the work “Gulshan ul- asror” by Haydar Khorazmiy	20
 LITERATURE	
Gavhar Rahmatova Artistic arts used in ancient Turkic oral poetry and their influence on the text stylistics	33
Diyora Abduljalilova Comparison of Alisher Navoi's "Hayrat ul-Abror" and "Gulshan ul-Anvar" epics by Yahyobey Tashlijali	47
Gulchin Sofieva Epistolary genre in Eastern classical literature	65
 LINGUISTICS	
Mahliyokhon Tukhtasinova Interpretation of military terms in the old Uzbek literary language in the Dictionary of L.Z. Budagov	77
Umida Radjapova Zoonyms represented in "Lahjatu-l-lug'ot"	101

ADABIYOTSHUNOSLIK
LITERATURE**Qadimgi turkiy she'riyatda qo'llangan
badiiy san'atlar va ularning matn
stilistikasiga ta'siri**Gavhar Rahmatova¹**Abstrakt**

Mahmud Koshg'ariyning “Devonu lug'ati-t-turk” asari ilk turkislom muhiti, madaniyati, ilm-fanining yorqin namunalaridan biri, turkiy xalqlar og'zaki she'riyatini o'zida jamlagan qimmatbaho manbadir. Asar umumturkiy madaniyat va badiiy tafakkurini o'zida aks ettiruvchi xalq og'zaki ijodi namunalarini jamlagani uchun unga qiziqish katta. Asardan joy olgan she'rlar o'zining tematikasi, badiiy qiymati va semantikasi bilan o'zgacha.

“Devonu lug'ati-t-turk”dagi she'riy uzindilarda keltirilgan tashbih, tazod, istiora, tajnis, takrir, mubolag'a, irsoli masal kabi badiiy san'atlar turkiy xalqlar adabiyotida dastlabki qo'llangan badiiy tasvir vositalaridan biri sifatida muhim ahamiyatga ega. Shu bois maqolada asarda keltirilgan marsiya, lirik, jangnoma va pandnoma turkum she'rlardagi badiiy san'atlar tahlilga tortilgan. She'rlardagi badiiy san'atlarning qo'llanish doirasi ochib berilgan.

Kalit so'z: *she'riy uzindi, xalq og'zaki ijodi, badiiy tavsir vositasi, badiiy san'at, semantika, stilistika.*

Kirish

She'r ma'lum qonun-qoida asosida shakllantirilar ekan, bunda badiiy tasvir vositalarining o'ziga xos o'rni mavjud va ular adabiy asarlarda yuksak mahorat bilan aks etadi. Xususan, “bu mahorat dastlab, xalq og'zaki ijod namunalarida o'z aksini topgan” [Рустамий 2017, 7].

“O'zbek lirik she'riyatining boshlanishi deganda, biz aso-

¹ *Rahmatova Gavhar Omonovna* – filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD), dotsent, Oriental universiteti.

E-pochta: gokki1990@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-8142-6465

Iqtibos uchun: Rahmatova, G. O. 2022. “Qadimgi turkiy she'riyatda qo'llangan badiiy san'atlar va ularning matn stilistikasiga ta'siri”. *Oltin bitiglar* 4: 33–46.

san, o'rta asrlar klassik adabiyotini tushunamiz. Aslida esa turkiy, xususan, o'zbek lirik she'riyati ildizini, poetik mahorat masalalarini ancha naridan – qadimgi og'zaki she'riyatsidan boshlaganimiz to'g'ri" [Содиқов 2016, 20]. Aynan, xalq og'zaki ijodi namunalarida keyingi davr yozma adabiyoti uchun manba vazifasini o'tagan go'zal tashbih, tajnis, irsoli masal, tanosub, mubolag'a, istiora kabi badiiy san'atlar qo'llangan. Buning isboti sifatida "Devonu lug'ati-t-turk" asaridagi uzindilarni keltirish mumkin. Shu jihatdan, asardagi parchalarda mumtoz adabiyotimizdagi an'anaviy tashbih, tazod va istioralarning o'q ildizlariga duch kelamiz.

Bugungi kunga qadar turkiy, xususan, o'zbek adabiyoti tarixida qo'llangan badiiy san'atlarga bag'ishlangan ilmiy asarlar yaratilgan.

Ularning ko'pi, turkiy adabiyot yoki Alisher Navoiy ijodiga bag'ishlangan. Bunga A. Husayniy [Хусайний 1981], A. Hojiahmedov [Хожиаҳмедов 2001], Y. Is'hoqov [Исҳоқов 2006], A. Rustamov [Рустамов 1979], S. Rustamiy [Рустамий 2017; 2023] va boshqa tadqiqotlarini misol tariqasida keltirish mumkin.

Mahmud Koshg'ariy "Devonu lug'ati-t-turk" asarida turkiy so'zlar ma'nosini ochiqlash uchun xalq og'zaki ijodi namunalari: maqol, matal hamda she'riy uzindilardan misollar keltirilgan. Asardagi she'riy parchalarning umumiy soni 253 ta bo'lib, ularning to'rttasi arabcha, qolganlari turkiy. Shundan 12 ta turkiy she'r ikki martadan takror qo'llangan.

Og'zaki she'riyat namunalari turkiy xalqlarda juda qadimdan xalq qo'shiqlari ko'rinishida shakllangan ekan, u, albatta, yozma adabiyot uchun mustahkam zamin vazifasini bajargan. Buni asarda keltirilgan uzindilar, ularda qo'llanilgan badiiy san'atlar misolida ko'rish mumkin.

Tashbih

"So'z san'at darajasiga ko'tarila borganda paydo bo'lgan birinchi san'at – tashbih"dir [Паҳмонов 2001, 3]. "Devonu lug'ati-t-turk"dagi uzindilarda keltirilgan tashbihlar o'zining o'quvchi ko'ngilga yaqinligi, sodda va ayni paytda mazmundorligi bilan ajralib turadi.

Asardagi she'riy parchalar mavzusi rang-barang. Shu bois tashbihlar ham o'zining betakrorligi bilan ajralib turadi. Uzindilarda tashbihning ham vositali, ham vositasiz turlari teng qo'llangan. Lirik va ov tasviriga bag'ishlangan parchalarda, asosan, vositasiz tashbih, jangnoma va pandnoma qo'shiqlarda vositali tashbih ko'p uchraydi.

Odatda, lirik she'rlarda ko'p o'rinda ma'shuqa go'zalligi ta'rifida to'liq bo'lmagan tashbih [Исхoқов 2006, 86]dan keng foydalanilgan. Misol uchun, quyidagi uzindida ma'shuqaning yor oldidagi qo'nimsizligi musofirning o'tkinchiligiga, uning go'zalligi esa oyning chiroyiga mengzaladi:

يَلْوِيْنَ اَنَكْ كوزى	Yelwin anij kōzi,
يَلْكِيْنَ اَيَكْ اوزى	Yelkin anij ōzi.
تولُنْ اَيْنْ يوزى	Tolun ayin yūzi,
يَرْدِيْ مَنِيْكَ يورَكْ	Yardī meniñ yūrāk.

Mazmuni: Uning ko'zi kishi (ko'ngli)ni ovlaydigan sehgardir. O'zi yel singari, qo'nimsiz, ko'zdan g'oyib bo'luvchi, yuzi (esa) to'lin oydir. (Bir boqishi bilan mening), yurak-bag'rimni pora-pora qildi [Кошғарий 2017, 334].

She'riy parchada yorning qadam bosib oshiq oldidan har mahal o'tib turishi go'yo *musofirga* o'xshatiladi [Содиқов 2014, 25]. Bu o'rinda mahbubaning qo'nimsizligi, diydorini juda oz fursat ko'rsatishiga ishora bor.

Bu to'rtlikda tashbihning uchta qismi ifodalangan: birinchi tashbihda *ma'shuqa*, ikkinchisida esa *yuz* mushabbih – o'xshatilayotgan narsa. Mushabbahun bih esa *yelkin* va *tolun ay*, ya'ni o'xshayotgan narsadir. Vajhi shabih, ya'ni o'xshatilish sababi bu yerda bayon qilinmagan bo'lsa-da, ular *qo'nimsizlik* va *go'zallik* ekani mazmunan anglashilib turibdi. Vositai tashbih – o'xshatishli konstruksiyadagi grammatik vosita *kibi* ham har ikkala tashbihda qo'llanmagan.

She'riyatda ma'shuqa tolga o'xshatilsa, majnuntolga muhabbat ramzi sifatida qaraladi.

Mana bir misol:

أردى سَنِيْ قيز	Ardī seni qiz,
بُودِيْ اَيَكْ تال	Bodī anij tal.
يَيَلِرْ اَيَكْ اَرْتُجِيْ	Yaylir anij artučī,
بُرْنِيْ تَقِيْ قِقال	Burnī taqī qīwal.

Mazmuni: Joriyani maqtab aytmoqda: Seni yumshoq badanli qiz aldadi. (Uning) badani yumshoqligidan ar'ar novdalari kabi egilar edi. Burni ham chiroyli, qirra burun edi [Кошғарий 2017, 165].

Ushbu parchada joriyaning bo'yi tolga [DTS, 528] mengzalmoqda. Bu to'rtlikda *bo'y* mushabbih, mushabbahun bih esa *tal*, vajhi shabih, ya'ni o'xshatilish sababi bu yerda bayon qilinmagan bo'lsa-da, uning *nozikligi* mazmunan anglashilib turibdi. Vositai tashbih *-tek* ko'shimchasidir.

Maqtoʻv turkumidagi sheʼrlardan birida gʻam-tashvishsiz maskan (ark) jannatga qiyoslanadi:

مندا بلنر سقنج اتى قذغو اتار Mendä bulnur sewinç otı qađǵu atar,
قرشى كرب سغدىج انى اجمق اتار Qarşı körüp sağdıç anı uçmaq atar.

Mazmuni: Menda sevinch, quvonchning davosi bor, u qaygʻularni daf qiladi. Yaqinlar mening imorat(ark)imni koʻrsalar, yaxshiligidan uni jannat deb ataydilar [Кошғарий 2017, 450].

“Devonu lugʻati-t-turk”da keltirilgan jangnoma va oʻyin-kulgu turkumidagi sheʼrlarda *vositali tashbih*, yaʼni *tashbihi mutlaq-dan* [Ҳожиаҳмедов 1999, 18] keng foydalanilgan. Bunda *goʻyo*, *sin-gari*, *-day*, *-dek* kabi maʼnolarni beruvchi *-layu*, *-lāyü*, *kibi*, *bolup* soʻz va qoʻshimchalar tashbihni hosil qilishda muhim rol oʻynaydi.

Sheʼriy parchalarda *tashbih hosil qiluvchi eng faol qoʻshimcha* *-layu*, *-lāyü* dir.

Mana bir misol:

اِفرِقْ بَشي قَزْلايُو	İwriq başı qazlayu,
سَغْرَقْ تَلُو كُزْلايُو	Sağraq tolu közlāyü,
سَقْينْچ قَزَى كُزْلايُو	Saqinç quđi kezlāyü,
تُنْ كُنْ بِلَا سَقْينْلِم	Tün-kün bilä sewnālim.

Mazmuni: Ivriq [may idishi]ning boshi gʻoz boshi kabi tikdir, qorni [may turadigan qismi] koʻz (kosasi) kabi toʻlgan. Qaygʻuni uning tagiga koʻmaylig-u, kech-kunduz sevinaylik [Кошғарий 2017, 53].

Misolda *iwriq* – may solinadigan idish (mushabbah) – koʻzaning bosh qismi gʻozga oʻxshatilgan. Qorin qismi esa koʻz kosalariga qiyoslangan (mushabbahun bih). Bu tashbihda faqat oʻxshatish sababi bayon qilinmagan boʻlsa-da, sheʼr oʻqilganda oʻquvchi koʻz oʻngida oʻxshash jihatlar namoyon boʻladi.

Turkiy xalqlarda oʻz alplarini madh qilish, ularning jangovar xislatini ajratib koʻrsatishda *-layu*, *-lāyü* qoʻshimchasi faol ishtirok etgan. Bu tashbih aynan jangnoma turkumidagi sheʼrlarda koʻp uchraydi.

Misol uchun:

أَبْكَمْ كَلِبْ أَعْرَدِم	Öpkäm kelib oğradim,
أَرْسَلَنْ لَيُو كُكْرَدِم	Arslanlayu kökrädim,
أَلْبْ لَارْ بَشِنْ تُعْرَدِم	Alplar bašin toğradim,
أَمْدِي مَنِي كَيْمِ تُتَار	Emdi meni kim tutar.

Mazmuni: Yovga qarshi gʻazab bilan, nafrat bilan xezlandim,

arslonlar kabi na'ra tortdim, botirlarning boshlarini tilmaladim, so'ng ma'raka o'rtasida, «Emdi meni kim tuta oladi?» deb baqirdim [Кошғарий 2017, 63].

Qahramonning jangga kirishdagi holati arslonga qiyoslanadi. Urushga kirgan jangchining hayqirishi arslonning na'ra tortishiga o'xshatilgan.

Quyidagi misolda ham shunday holat mavjud:

تَكْرًا أَلْبَ أَكْرَلَمْ	Tegrä alir egrälim,
أَتَيْنَ تُشْبُ يُكْرَالَمْ	Attin tüşür yügrälim,
أَرْسَلَنَ لَيُو كُكْرَلَمْ	Arslanlayu kökrälim,
كُوجَى أَيْنَ كُفْلُسُونْ	Emdi meni kim tutar?

Parcha mazmuni quyidagicha: Tevarakni o'rab olib, yov yo'lini kesib qo'yaylik. Otdan tushib, g'azab bilan (yovga) hamla qilaylik. Arslonlardek na'ra tortaylik, bu harakatimizdan yov kuchi kesilib zaiflashsin [Кошғарий 2017, 212].

Afrosiyobning o'limiga aza ochgan erlar bo'ridek ovoz chiqardilar.

Bu o'xshatishlarda tashbihning har bir qismi mavjud. Birinchi she'rda lirik qahramonning o'zi, ikkinchi she'rda esa eranlar mushabbihdir. Mushabbahun bih esa *arslan* va *böri*, ya'ni o'xshayotgan narsadir. Vajhi shabih, ya'ni o'xshatish sababi esa *kökrädim*, *ulışib* fe'llaridir. Ya'ni ular aynan na'ra tortish va uvlashda arslon va bo'riga o'xshatilgan. Vositai tashbih – o'xshatishli konstruksiyadagi grammatik vosita *-layu*, *-läyü* qo'shimchasidir.

Keyingi davrlarda tashbih hosil qilishda serunum vosita bo'lgan *kibi* yordamchi so'zi “Devonu lug'ati-t-turk”dagi parchalarda ham ishtirok etgan. Bu, asosan, pandnoma va jangnoma turkum she'rlarda uchraydi.

Masalan:

يَقِيْنُ يَاقُوْقُ كُورْمَادِيْپِ نَانْجِيْ كُودُورْ	Yaqin yaquq körmädip nänji küdür,
قَدَّشْ تَبَا اِتْ كِيْ قِيْنْجُرُوْ باقَارْ	Qadaş tapa it kibi qinjur baqar

[Кошғарий 2017, 333].

Yana bir misol:

بَجَكَمْ اُرُبْ اَتْلَقَا	Bečkäm urup atlaqa,
اُيْغُرْ دَقِيْ تَاتْلَقَا	Uygurdaqi tatlaqa,
اُغْرِيْ يَافُزْ اِتْلَقَا	Oğri yawuz itlaqa,
قُشْلَرْ كِيْ اُجْتِمِزْ	Quşlar kibi uctumiz.

Parcha mazmuni quyidagicha: Otlarga belgi taqib, *Uygur* (eli)dagi *tat* larga, ya'ni o'g'ri, muttaham itlarga qasd qildik. Qush

uchgandek uchib, ularning ustiga yopirildik [Кошғарий 2017, 191].

Ushbu parchada dushman ustiga qilingan ayovsiz hamla qushlarning parvoz qilishi yanglig' tez amalga oshirilganligidan darak beradi.

Shuningdek, asarda tashbihning murakkab turlaridan tashbihi izmor ham uchraydi:

أَعْلَمُ أَكْتُ أَلْغُلُ يَلِكُ سِرْلِكُ كِتَارُ Oğlum, ögüt alğil, biligsizlig ketär,
تَلْقَانُ كِمِنْكَ بُلْسَا أَنْكَرُ بَكْمَسُ قَتَارُ Talqan kimniñ bolsa, añar bekmäs,
qatar.

Aytmoqdaki: O'g'lim, o'git-kengashimni qulog'ingga ol, bilimsizlikni tashla. Kimning talqoni bo'lsa, shinniga qoradi. Shuningdek, aqlli kishi nasihatni qabul qiladi [Кошғарий 2017, 175].

She'rda biron narsaning ikkinchi narsaga o'xshatilayotgani haqida hech bir ishora bo'lmasa-da, zamirida o'xshatish borligi sezilib turadi. Misolda talqon inson aqli bo'lsa, shinni – o'git, nasihatdir. Kimningkki aqli bo'lsa, uni o'git va nasihatlar bilan boyitadi.

"Devonu lug'ati-t-turk"dagi she'riy parchalar turkiy adabiyotda tashbihning paydo bo'lish va rivojlanish bosqichlarini o'rganishda muhim manbalardan biridir. Asarda tashbihning murakkab turlariga ham misollar uchraydi. Bu turkiy xalqlar badiiy tafakkurining boyligidan darak beradi.

Tajnis

Tajnis mumtoz she'riyatda eng ko'p qo'llaniladigan badiiy tasvir vositalaridan biri hisoblanadi. Uzindilarda muzori' tajnis [Ҳожиаҳмедов 1998, 70] hamda tajnisi tom keng qo'llanilgan. Quyidagi she'rda muzori' tajnis *bulnar* va *bulnap* so'zlari oxiridagi *r-p* tovushlari orqali hosil bo'lmoqda:

بُلْنَار مَنِى اُولَاسْ كُوْرُ Bulnar meni ulas köz,
قَرَا مَنَكِيْزُ قِيْزِيْلُ يُوْرُ Qara meniz, qizil yüz.
اَنْدِيْن تَمَارُ تُوْكَالْ تُوْرُ Andin tamar tükäl tüz,
بُلْنَابُ يَنَا اُول قَجَارُ Bulnap yana ol qaçar

[Кошғарий 2017, 37].

She'riy parchalarda keng qo'llangan yana bir tajnis turi tajnisi tom bo'lib, uni quyidagi misollarda ko'rish mumkin:

قَاتُنْ سَنِى جَغِيْلَادِيْ Qatunsini čog'iladi,
تَانُجُتْ بَغِيْلَادِيْ Tanjut begin uağ'iladi.

قنى اقب يغىلادى

بين سوفن قزل سغدى

Qanī aqīr uağīladī,

Boyun suwīn qizil sağdı

[Кошғарий 2017, 432-433].

Parchadagi *yağīladī* so'zlari o'zaro tajnisi tom bo'lib kelgan. Ikkinchi misrada *yağīladī* – dushman bildi, uchinchi qatordagi *yağīladī* – jang qildi (DLT, 434) ma'nosida kelib, shakldoshlik hosil qilgan. Ushbu uzindida qo'llangan *uağīladī* so'zi parchaga badiiylilik baxsh etishi bilan birga she'r ohangdorligini oshirishga ham xizmat qilgan.

Quyida esa *oğurladī* so'zi ham tajnisi tom san'atini vujudga keltirgan va birida – «fursatini kutmoq», boshqasida – «yashirindi» ma'nolarini anglatmoqda:

بكم وزن اغزلادى

يرغ بيلب اغزلادى

الغ تئكرى اغزلادى

انن قوت قوت تئرى تئغدى

Begim özin oğurladī,

Yarağ bilir oğurladī.

Uluğ Täñri ağīrladī,

Anīn qut-qīw tōri tuğdı.

Mazmuni: *Taḡut* larning begi yovni qo'lga tushirish uchun pistirmaga yashiringanini ta'riflab aytmoqda: Begim fursat kutib, o'zini askardan chetga olib yashirindi, Xudo unga zafar berdi. Ko'ksi ko'tarilib, kuch-qudrati, davlati ortdi [Кошғарий 2017, 124].

Tahlil qilingan har ikki parchada tajnisi tom bo'lib kelgan shakldosh so'zlarga ohang jihatidan moslashishi uchun tovushi shulardan biroz farq qilinadigan so'z qofiyaga keltirilgan. Natijada, uch qatorda ham go'yo bir xil shakldagi so'z qo'llanganday o'qiladi. Bu turkiy til leksikasi boy ekanligining tasdig'idir.

Takrir

Asarda keltirilgan she'riy parchalarda qo'llanilgan yana bir badiiy san'at *takrir* [Ҳожиаҳмедов 2001, 20]dir. Takrorlash vositasida so'z ma'nosi, uning mohiyatini ta'kidlab ko'rsatish asosiy xususiyat sanaladi. Misol uchun:

قۇيغاشیر یئسا انک یوزینکا

السقار اوکن انک سوزینکا

مینک کشی یلغی بولب اوزینکا

بیرکالر اذن انک کوزینکا

Qoyğašir yatsa anīñ yūziñä,

Alsīqar ögin anīñ söziñä.

Min kiši yuluğī bolup öziñä,

Bergälär ödin anīñ köziñä.

Mazmuni: Uning qo'ynida unga qarab yotgan kishi mayin va yoqimli so'zlariga o'zini yo'qotadi. Bir jonni emas, mingta jonni uning husniga baxsh etadilar [Кошғарий 2017, 105-106].

Aniñ so'zi tarjimada "uning" olmoshining ma'nosiga teng

bo'ladi. Bu so'z she'rda uch o'rinda qofiya oldidan qo'llanib, undagi ohangdorlikni ta'minlabgina qolmay, ta'kid ma'nosini ham anglatib kelmoqda. Sevgi-muhabbat turkumiga oid uzindilarda ushbu olmoshdan takrir san'atining hosil qilinishi ancha ko'p uchraydi.

Bu san'at pandnoma turkum she'rlarda ham "ta'kidlash" ma'nosida keng qo'llanilgan.

Misol uchun:

قُش يَفْزِي سَعِزْ غَانْ Quš yawuzi – saǧziǧan,
يِغَاج يَفْزِي أَرْ غَانْ Yīǧač yawuzi – azǧan,
يِير يَفْزِي قَرْ غَانْ Yer yawuzi – qazǧan,
بُذُن يَفْزِي بَرْ سِغَانْ Bodun yawuzi – barsǧan.

Mazmuni: Kishining eng yaramasi, yovuzi – zag'izg'on, daraxtning eng yaramasi – azg'on daraxti. Bu shunday daraxtki, uning oq va sariq guli, zirakka o'xshash osilib turadigan qizil mevasi bo'ladi. Bizda bu daraxtni tokzorlarning etagiga ekiladi. Chunki u o'tinlikka yaramaydi, yoqilganda parchalanib, sachrab ketadi, uydagi kiyim va boshqa narsalarni kuydiradi. Yerlarning yaramasi o'nqircho'nqir yer. Chunki o'tov qurishga ham, ekin ekishga ham yaramaydi. Odamning yaramasi *Barsǧan* da turuvchilardir, chunki ular yomon axloqdi, baxil kishilardir [Кошғарий 2017, 175].

Yoki yana bir misol:

قَذْغَل مَنكَ أَقِيلِقْ Qođǧıl meñä aqiliq,
بَلْسُن مَنكَ أَيَا غَا Bolsun meñä ayaǧ-a.
اِذْغَل مَنِي تَقْشَا Īđǧıl meni toqışqa,
يَقْكَل مَنكَ الْاِغَا Yöwgil meñä ulaǧ-a.

Mazmuni: Meni o'z holimga qo'y, to'sqinlik qilma, toki birovlariga foyda beruvchi saxiy nomi menga qolsin. Meni jangga eltuvchi ot ber. U meni jangga eltsin [Кошғарий 2017, 382].

Mubolag'a

"Devonu lug'ati-t-turk"da *mubolag'*ali misra, bayt yoki to'rtliklarga ham duch kelish mumkin. Mubolag'a usulidan yozma adabiyotda ham, xalq og'zaki ijodida ham keng foydalanilgan. O'tmishda, shuningdek, keyingi davrlarda yaratilgan mumtoz poetikaga oid tadqiqotlarda ham mubolag'a to'g'risida fikrlar uchraydi. Jumladan, Atoulloh Husayniy bu tasvir vositasi haqida "... mubolag'a andin iboratturkim, so'zlaguchi bir nimani vasf etarda aning kuchlulugi yoki kuchsuzlugining ortiqlig'in, ul ortiqliq odattin tashqari yoki eshitkuchi ul vasf yetuk ermas degan xayolga bormayturg'an darajada, da'vo qilur" [Хусайний 1981, 152], – deb yozsa, Fitrat "Adabiyot

qoidalarini” risolasida “Tuyg’ularimizdan birining juda kuchli ekanini bildirmak, uni bo’lg’anidan bir oz orttirib ko’rsatmakka mubolag’a deymiz. Mubolag’a chin (samimiy) bo’lsa, judayam oshirilib yuborilmasa, zo’raki, yasama bo’lmasa, tuyg’ulardagi kuchlilik – o’tkirlikni onglatishka katta yordam qiladir” [Фитрат 2006, 59], – deb qayd etadi.

Asardagi lirik she’rlarda ko’proq oshiqning iztirobli holatlarini bo’rttirish yetakchi o’rin tutadi:

أَقْلَبُ مِنِّي فَيَمْنُكُزْ	Awlar meni qoymañiz,
أَيُّ أَيِّ فَيَمْنُكُزْ	Ayiq ayir qaymañiz.
أَقَرُّ كُزْمُ أَشْنُ تَنْكُزْ	Aqar közü-m-uş teñiz,
تَكْرًا يُرَا قُشُّ أَجَارْ	Tegrä yürä quş uçar.

Mazmuni: Meni ovlab o’zingizga asir qilganingizdan keyin, xo’rlab tashlab qo’ymangiz, va’daga vafo qilingiz, dengiz suvlari kabi ko’z yoshlarim daryo kabi oqayotir [Кошғарий 2017, 221].

Ma’shuqa va’dasiga vafo qilmaganligi sababli oshiqning ko’zidan tinimsiz yosh oqadi. Shoir fikricha, bu yoshlar yig’ilib, dengiz hosil qilyapti. Ko’z yoshlaridan paydo bo’lgan dengiz atrofida esa qushlar uchib yuribdi. Mubolag’a usuli bu yerda oshiqning ma’shuqa dardidagi azoblarini kuchaytirayapti.

Mubolag’a tablig’, ig’roq, g’uluv deb atalgan uch turga bo’linadi [Ҳожиаҳмедов 1999, 10]. “Devonu lug’ati-t-turk”da keltirilgan parchalar ichida mubolag’aning g’uluv turidan ham foydalanilgan. G’uluv – bu aql ham bovar qilmaydigan, hayotda ham yuz berishi mumkin bo’lmaydigan tarzda tasvirlash [Ҳожиаҳмедов 1999, 11].

Misol uchun:

يُكْرِدِي كَعْلَ أَتْ	Yügürdi kewäl at,
جَعْلَدِي قِزِلْ أَتْ	Čaqıldi qizil ot.
كُيْرِدِي أَرُتْ أَتْ	Küyürdi arut ot,
سَجَرَبْ أَيْنْ أَرْتَنُورْ	Saçrap anin örtänür.

Yovning otini ta’riflamoqda: Uchar ot chopganda, tuyoqlaridan qizil o’t chaqnadi. Undan chaqnagan o’t (sahro) xashaklarini kuydirib yubordi [Кошғарий 2017, 284].

Bu parchada uchar ot chopganda, tuyoqlaridan o’tlar chaqnaydi. Undan chaqnagan olov (sahro) xashaklarini kuydirib yuboradi. Bu baytga e’tibor bersak, unda g’uluv qo’llanganiga ishonch hosil qilamiz. Zero, uchar ot chopganda, uning oyoqlari ostidan olov chiqib, sahro o’t-o’lanlarini kuydirishi mumkin emas.

Istiora

"Devonu lug'ati-t-turk"da *istioradan* ham o'rinli foydalanilgan. Istiorada so'z yoki iboralar asli emas, balki boshqa ma'no-da ishlatiladi va so'zlarning ko'chma ma'nosi tashbihiy bog'lanish asosida yuzaga keladi. Demak, so'zning ma'no ko'chishiga asoslanish istioraning mohiyatini tashkil etadi:

بیرنک منکا سوز کینا	Berın meñä söz-kiyä,
منکلک قرا تز قیا	<i>Menlig qara</i> tuz-qïya.
یلفن تتر کز کینا	Yalwın tutar köz-kiyä,
منکم منک بلنکا	Muñum meniñ bilin-ä.

Mazmuni: Menga birgina so'z ayt, va'da ber, ey qora xolli, yuzlari yoqimli, ey sehrli ko'zlari bilan o'z domiga ilintiradigan go'zal. Sevgidagi mening dard-u alamlarimni tushun [Кошғарий 2017, 444-445].

Mahmud Koshg'ariy *menj* so'ziga misol tariqasida keltirayotgan mazkur to'rtlikda *istiora* mavjuddir. Chunki ikkinchi misradagi *menlig qara* birikmasi o'z ma'nosida qo'llanayotgani yo'q, balki u orqali shoir mahbubaga murojaat etmoqda. Demak, bu yordagi birikma zamirida chiroyli qora xolli ma'shuqa tushunilayotganini sezish qiyin emas. Bu esa istioraning mahsulidir.

Navoiy asarlarida ham bu so'z ikki xil ma'no kasb etgan. Navoiy o'zining "Muhokamat ul-lug'atayn" asarida *menj* so'ziga quyi-dagicha ta'rif keltirib o'tadi: "... Va husn ta'rifida ulug'roq xolg'akim, turklar *meng* ot qo'yupturlar, alar (ya'ni forslar) ot qo'ymaydurlar. Turk bu ta'rifni bu nav' ado qilibdurkim,

Bayt:

Aniñ-kim, ol eñindä menj yarattï,

Boyi birlä saçiniñ tenj yarattï" [Navoiy 1988, 13].

Yana bir she'riy parcha shunday keladi:

قانی آقیر یُمُلدی	Qanı aqır yoşildı,
قاری قَمُغُ تَشِلدی	Qarı qamuğ teşildi.
أَلْکُ بِلَا قُشِلدی	Ölüg bilä qoşuldı,
تُغْمِشْ کُنی أَشْ بَتَارْ	<i>Tuğmish küni-uş batar.</i>

Mazmuni: O'lgan (narsa) haqida aytmoqda: Huddi mesh yorilib, ichi to'la suyuq narsa to'lib oqqanday, uning qoni to'lib-toshib oqdi. Hozir o'likka yaqinlashdi. Uning tuqqan quyoshi, ya'ni baxtu davlati, hayoti endi botayotir [Кошғарий 2017, 246].

Ushbu parchaning so'nggi *tuğmish küni uş batar* misrasi orqali umrni qayta nomlamoqda. Ya'ni uning quyoshi botmoqda deb, umr

Tanosub

She'riy baytlarda ma'no jihatdan bir-biriga yaqin tushunchalarni anglatuvchi so'zlarni qo'llab, ular vositasida obrazli ifodalar, lavhalar yaratish san'ati *tanosub* deb ataladi.

Biz buni quyidagi parchada ko'rishimiz mumkin:

أَمْدِي أَوْذُنْ أَذْنَدِي	Emdi <i>uḍun uḍundi</i> ,
كَيْدِيْنْ تَلْمُ أَكْنَدِي	Kedin telim ökündi,
اَيْلُ بُلْغَالِ اِغْنَدِي	El bulğali igändi,
أَنْدَغُ ارْكُ كِيْمُ أَتَارُ	Andağ erig kim utar?

Mazmuni: Yov uyqusidan endi uyg'ondi, keyin (el bo'lishdan bosh tortganidan) ko'p o'kindi. Unday odamni mendan boshqa kim ham yengardi [Кошғарий 2017, 92].

Bu parchada *uḍin uḍundi* so'zlari bir-biriga yaqin ma'noli so'z bo'lib, tanosub san'atini hosil qilgan.

Xulosa

Xulosa qilib aytganda, janrlarning takomilida badiiy tasvir vositalarining vazifasi muhim omil ekani namoyon bo'ladi. Uzindilarda qo'llanilgan badiiy tasvir vositalari ilgari surilayotgan fikrlarni, misralarda berilayotgan mazmunni ifodalash uchun vosita bo'lib xizmat qiladi va, shu bilan birga, ular misra, bayt yoki asarning jozibaliligi, obrazlilik, ta'sir kuchi va estetik jozibasini oshirish kabi muhim vazifalarni ham bajaradi.

"Devonu lug'ati-t-turk" asaridagi uzindilarda qo'llanilgan badiiy tasvir vositalari keyinchalik turkiy yozma adabiyotining shakllanishida muhim ahamiyat kasb etdi va o'ziga xos turkiy she'riyatning yuzaga kelishida poydevor bo'lib xizmat qildi.

Turkiy adabiyotning mumtoz davriga kelib tashbih san'ati ham boshqa adabiy tur va janrlar, badiiy tasvir vositalari kabi turkiy adabiyotda o'zining tadrijiy rivojlanish bosqichlaridan o'tib, yuksak darajalarga yetdi. Bunda "Devonu lug'ati-t-turk"dagi parchalarning o'rni beqiyos. She'riy uzindilardagi tashbihlarning katta qismining keyingi davr o'zbek klassik adabiyotida an'anaviy tashbihlarga ko'chganini bunga misol qilib keltirish mumkin. "Devonu lug'ati-t-turk"dagi she'riy uzindilarda tashbih yasalishi o'ziga xos. Marsiya va jangnoma turkum she'rlarda *-layu*, *-läyü*, pandnoma turkum she'rlarda esa *kibi* ko'shimchasi yordamida yasalgan tashbihlar keng qo'llangan. Lirik she'rlarda vositasiz tashbihdan foydalanilgan.

Adabiyotlar

- Фитрат, Абдурауф. 2006. *Танланган асарлар*. 5 жилдлик. 4 жилд. Адабиёт қоидалари. Тошкент: Маънавият.
- Навоий, Алишер. 1988. *Мукаммал асарлар тўплами*. 20 томлик. 16 том. *Муҳокамату-л-луғатайн*. Тошкент: Фан.
- Атоуллоҳ Ҳусайний. 1981. *Бадойиғу-с-санойиғ*. Тошкент: ДЛТ. 1969. *Древнетюркский словарь*. Ленинград: Наука.
- Исҳоқов, Ёқубжон. 2006. *Сўз санъати сўзлиги*. Тошкент: Zarqalam.
- Кошғарий, Маҳмуд. 2017. *Девону луғати-т-турк*. Нашрга тайёрловчи: Қ. Содиқов. Тошкент: Ғафур Ғулом.
- Раҳмонов, Ваҳоб. 2001. *Шеър санъатлари*. Тошкент: Ёзувчи.
- Рустамий, Салима. 2023. “Алишер Навоий ғазалларида ташбиҳ воситасида тилнинг бадиий вазифасидан фойдаланиш”. *Al-Buxoriy* 3: 19-22.
- Рустамий, Салима 2017. *Балоғат илмида лингвистик назариялар ва тил ҳодисаларининг ёритилиши*. Тошкент: Наврўз.
- Рустамов, Алийбег. 1979. *Навоийнинг бадиий маҳорати*. Тошкент: Адабиёт ва санъат.
- Содиқов, Қосимжон. 2016. “Девону луғати-т-турк”да асарида келтирилган лирик шеърлар семантикасига бир боқиш”. *Шарқ таржимашунослиги: тарихи, ҳозирги кун ва келажаги* республика илмий-амалий конференция тўплами: 15-19.
- Содиқов, Қосимжон. 2014. “Девону луғати-т-турк”да кечган *yelkin~elkin* сўзи ва унинг шеърий узиндилардаги семантикаси”. *Шарқ таржимашунослиги: тарихи, ҳозирги кун ва келажаги* 2: 24-28.
- Ҳожиаҳмедов, Анвар. 2001. *Шеър санъатларини биласизми?* Тошкент: Шарқ.
- Ҳожиаҳмедов, Анвар. 1998. *Шеърий санъатлар ва мумтоз қофия*. Тошкент: Шарқ.
- Ҳожиаҳмедов, Анвар. 2008. *Мумтоз бадиият луғати*. Тошкент: Янги аср авлоди.
- Ҳожиаҳмедов, Анвар. 1999. *Мумтоз бадиият малоҳати*. Тошкент: Шарқ.
- Ҳусайний, Атоуллоҳ. 1981. *Бадойиғу-с-санойи*. Форсчадан А. Рустамов таржимаси. Тошкент: Адабиёт ва санъат.

Artistic arts used in ancient Turkic oral poetry and their influence on the text stylistics

Gavhar Rahmatova¹

Abstract

“Divoni lugati-t-turk” by Makhmud Kashgari is one of the brightest examples of the early Turkic-Islamic environment, culture, and science, a valuable source containing the oral poetry of the Turkic peoples. The work is of great interest since it contains samples of folk art, reflecting national culture and artistic thinking. The poems included in the work are unique in their subject matter, artistic value, and semantics.

Such artistic techniques as tashbih, tazod, metaphor, tajnis, takrir, exaggeration, irsoli masal presented in the poetic passages of “Divoni lugati-t-turk”, are of great importance as the first used methods of artistic means of depiction in the literature of the Turkic peoples. Therefore, the article is devoted to the analysis of artistic techniques such as marsia (ode), lyrics, heroic epic, and pandnoma (edification) presented in the work. The scope of the application of artistic techniques in poetry is revealed.

Key words: poetic fragment, folk oral art, means of artistic expression, art, semantics, stylistics.

References

- Fitrat, Abdurauf. 2006. *Tanlangan asarlar*. 5 jildlik. 4 jild. Adabiyot qoidalari. Toshkent: Ma'naviyat.
- Navoiy, Alisher. 1988. *Mukammal asarlar to'plami*. 20 tomlik. 16 tom. Muhokamatu-l-lug'atayn. Toshkent: Fan.
- Atoulloh Husayniy. 1981. *Badoyi'u-s-sanoyi'*. Toshkent.
- DLT. 1969. *Drevnetyurkskiy slovar*. Leningrad: Nauka.
- Is'hoqov, Yoqubjon. 2006. *So'z san'ati so'zligi*. Toshkent: Zarqalam.
- Koshg'ariy, Mahmud. 2017. *Devonu lug'ati-t-turk*. Nashrga tayyorlovchi: Q. Sodiqov. Toshkent: G'afur G'ulom.
- Rahmonov, Vahob. 2001. *She'r san'atlari*. Toshkent: Yozuvchi.
- Rustamiy, Salima. 2023. “Alisher Navoiy g'azallarida tashbih vositasida tilning badiiy vazifasidan foydalanish”. *Al-Buxoriy* 3: 19-22.

¹ *Govkhar O. Rahmatova* – Doctor of Philosophy in Philology (PhD), Assistant Professor, Oriental University.

E-mail: gokki1990@mail.ru

ORCID ID: 0000-0001-8142-6465

For citation: Rahmatova, G.O. 2022. “Artistic arts used in ancient Turkic oral poetry and their influence on the text stylistics”. *Golden scripts* 4: 33–46.

- Rustamiy, Salima 2017. *Balogʻat ilmida lingvistik nazariyalar va til hodisalarining yoritilishi*. Toshkent: Navroʻz.
- Rustamov, Aliybeg. 1979. *Navoiyning badiiy mahorati*. Toshkent: Adabiyot va sanʻat.
- Sodiqov, Qosimjon. 2016. “Devonu lugʻati-t-turk”da asarida keltirilgan lirik sheʼrlar semantikasiga bir boqish”. *Sharq tarjimashunosligi: tarixi, hozirgi kuni va kelajagi*” respublika ilmiy-amaliy konferensiya toʻplami: 15-19.
- Sodiqov, Qosimjon. 2014. “Devonu lugʻati-t-turk”da kechgan yelkin~elkin soʻzi va uning sheʼriy uzindilardagi semantikasi”. *Sharq tarjimashunosligi: tarixi, hozirgi kuni va kelajagi 2*: 24-28.
- Hojiahmedov, Anvar. 2001. *Sheʼr sanʻatlarini bilasizmi?* Toshkent: Sharq.
- Hojiahmedov, Anvar. 1998. *Sheʼriy sanʻatlar va mumtoz qofiya*. Toshkent: Sharq.
- Hojiahmedov, Anvar. 2008. *Mumtoz badiiyat lugʻati*. Toshkent: Yangi asr avlodi.
- Hojiahmedov, Anvar. 1999. *Mumtoz badiiyat malohati*. Toshkent: Sharq.
- Husayniy, Atoullloh. 1981. *Badoyiʼu-s-sanoyi*. Forschadan A. Rustamov tarjimasi. Toshkent: Adabiyot va sanʻat.

MAQOLA TAQDIM QILISH TALABLARI

“Oltin bitiglar – Golden Scripts” jurnali – Sharq adabiyoti va madaniyati, ijtimoiy-ma’naviy hayoti, tilshunoslik va aniq fanlar, dinshunoslik va ilohiyotshunoslikka oid ahamiyatli qo‘lyozma manbalar, xalq og‘zaki ijodi namunalariga bag‘ishlangan ilmiy tadqiqotlar xulosalarini chop etishga mo‘ljallangan.

I. Maqola taqdim etish uchun umumiy talablar

Qo‘lyozmalar yil davomida o‘zbek, ingliz, rus, fors, shuningdek, turkiy tillarda topshirilishi mumkin. Agar muallif o‘z maqolasini jurnalning muayyan sonida nashr etmoqchi bo‘lsa, unda qo‘lyozma jurnal nashridan kamida besh oy oldin taqdim etishi kerak.

Qo‘lyozmalar MS Word (.doc) formatida (oltinbitiglar@gmail.com) elektron pochta-siga yuborilishi kerak. Iqtiboslar va izohlar bo‘yicha MS Word menejerini qo‘llash lozim.

Barcha qo‘lyozmalar muallif (mualliflar) haqidagi qisqacha ma’lumot bilan yuboriladi.

Asosiy matn *Times New Roman* shrifti, 14 hajm, satr oralig‘i 1 interval, hoshiyalar chapdan 3 sm, o‘ngdan 1,5 sm, yuqori va pastdan 2 sm bo‘lishi kerak.

Maqolalar *The Chicago Manual of Style, 16th Edition* formatida shakllantirilishi lozim.

Maqola matni 3 000–5 000 so‘zdan iborat bo‘lishi kerak.

100–150 so‘zdan iborat o‘zbek va ingliz tillaridagi abstrakt (annotatsiya) va 5–10 so‘zdan kam bo‘lmagan kalit so‘zlar (o‘zbek va ingliz tillarida). Abstrakt maqolaning maqsadi, metodologiyasi va natijalarini qisqacha ifodalashi kerak.

Adabiyotlar ro‘yxati 5 sahifadan oshmasligi lozim.

Kitobga taqriz (ingliz yoki boshqa tillarda bo‘lishi mumkin) 1500 so‘zdan oshmasligi talab etiladi.

Taqriz formati: 1) sarlavha: kitob nomi, muallif (mualliflar), nashr qilingan shahar: nashriyot nomi, nashr yili, sahifasi soni. Narxi, ISBN raqami, (qattiq/yumshoq muqova); 2) taqriz so‘ngida: taqrizchining F.I.O., ish joyi, pochta manzili.

II. Maqola bo‘limlarini rasmiylashtirish

Maqola nomi – normal harflarda, to‘q bo‘yoqda, 16 hajm.

Maqola nomi o‘zbek va ingliz tillarida (agar maqola boshqa tillarda yozilgan bo‘lsa, maqola yozilgan til va ingliz tilida) beriladi.

Maqola sarlavhasidan keyin sahifaning o‘ng chetida muallifning ism-familiyasi yozilib, oxiriga yulduzcha (*) ishorasi

qo'yiladi va sahifa pastida muallif haqida quyidagi qisqa ma'lumotlar beriladi: F.I.O., ilmiy daraja va unvon; ish joyi; e-pochta va ORCID ID (raqami).

Maqola kirish, asosiy qism bo'limlari va xulosadan tashkil topadi.

Maqola bo'limlari sarlavhasi – *yotiq*, 14 hajm.

III. Maqolada tarjimalardan foydalanish

Boshqa tillardagi matn yoki boshqa manbalar tarjimoni aniq ko'rsatilishi kerak. Agar matn maqola muallifi tomonidan tarjima qilingan bo'lsa, u holda "tarjima muallifniki" shaklida beriladi.

Rasmiy nashrdan olingan tarjima-matn tahrir qilinmaydi.

Zarur holatda tarjima matnga sana, turli diakritik belgilar va boshqa elementlar kiritilishi mumkin.

Tarjima qilingan matn olingan manba nomi asl holicha beriladi. Zarur deb topilsa, uning nomi qavs ichida berilishi mumkin.

Geografik nomlar tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Tashkilotlar nomi tarjima qilinmaydi va asl shaklida beriladi.

Davr nomi rasmiy qabul qilingan shaklda beriladi.

IV. Ko'chirma va tarjima parchaning berilishi

Manbadan olingan ko'chirma parcha asosiy matndan 1 qator tashlab ajratiladi, satr oralig'i 1 interval, markazda, 12 hajmda yoziladi.

Ko'chirmaning tarjimasi qavs ichida () satr boshidan yozilishi kerak. Bunday ko'chirma *Times New Roman* shrift, 12 hajm, normal yozuvda beriladi.

V. Havola va izohlar berish

Manbaga havola matn ichida to'rtburchak qavsda [] beriladi. Havola qilingan manbalar bir nechta bo'lsa, ular nuqtali vergul (;) bilan ajratiladi.

Izohlar tegishli sahifa pastida, tartib raqami bilan joylashtiriladi.

VI. Qo'lyozma (toshbosma) manbalar va nashr etilgan asarlar bibliografiyasi

Bibliografiyada muallif yoki asar nomi satrboshidan, boshqa barcha qatorlari abzasdan yoziladi. Adabiyotlar *bibliografiyada* o'zbek lotin alifbosi tartibida ko'rsatiladi.

6.1. Qo'lyozma va toshbosma manbalar bibliografiyasi

Qo'lyozma yoki toshbosma manbalarni bibliografiyada o'zi yozilgan grafikada berish maqsadga muvofiq. Lotin alifbosidagi transliteratsiyasini berish ham mumkin. Ba'zan qo'lyozma asarning nomi muallif ismidan oldin yozilishi ham mumkin.

Muallif nomi. Ko'chirilgan asr (agar mavjud bo'lsa). Asar nomi. Qo'lyozma (toshbosma): saqlanayotgan joy, inventar raqam.

Xondamir. XV asr. Makorim ul-axloq. Qo'lyozma: O'zFASHI, № 742.

Matnda qo'lyozma (toshbosma)ga havola berish:

[Xondamir, Makorim, 17^a]

7.2. Kitoblar uchun

Bibliografiyada:

Familiya, ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011. *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Familiya kitob nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 2011, 99]

Agar bir muallifning bir yilda nashr qilingan kitoblaridan foydalanilgan bo'lsa, bibliografiyada kitobning nashr yili o'zbek lotin alifbosi harflari bilan ajratilib ko'rsatiladi.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(a). *Alisher Navoiy: manbalarning qiyosiy-tipologik, tekstologik tahlili*. Toshkent: Akademnashr.

Sirojiddinov, Shuhrat. 2011(b). *O'zbek adabiyotining falsafiy sarchashmalari*. Toshkent: Akademnashr.

Matnda kitobga havola:

[Sirojiddinov 2011(a), 99]

Ikki muallif tomonidan yozilgan kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi.

Vohidov, Rahim va Husniddin Eshonqulov. 2006. *O'zbek mumtoz adabiyoti tarixi*. Toshkent: Adabiyot jamg'armasi nashriyoti.

Matnda kitobga havola:

[Familiya va Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va Eshonqulov 2006, 52]

Agar kitobning uch va undan ortiq muallifi bo'lsa, bibliografiyada barcha mualliflarning ismi to'liq yoziladi. Bunday kitobga havola qilinganda, birinchi muallifning ismi yozilib, davomida *va boshqalar* deb ko'rsatiladi:

[Familiya va boshqalar nashr yili, sahifa raqami]

[Vohidov va boshqalar 2010, 847]

Kitob yoki to'plam maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Kitob yoki to'plam nomi*, Ism Familiya, Ism Familiya muharrirligida, maqola sahifasi raqamlari. Shahar: Nashriyot.

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Navoiy ijodida Ya'juj-Ma'juj obrazi." *Alisher Navoiy va XXI asr*, Shuhrat Sirojiddinov muharrirligida, 130 – 133. Toshkent: Mashhur-press.

Matnda kitob yoki to'plam maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 131]

Elektron shaklda nashr qilingan kitoblar uchun:

Elektron kitobning bir nechta formati bo'lsa, bibliografiyada foydalanilgan format ko'rsatiladi. Elektron kitobning internet manzili (URL) hamda shu manba olingan sana ko'rsatilishi lozim.

Elektron kitobni bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. *Kitob nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. URL.
Foydalanilgan sana.

Adizova, Iqboloy. 2020. *Thinker poetess of the East*. Germany: Lambert Academic Publishing. <https://www.lap-publishing.com/>. 12.07.2019.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Adizova 2020, 11]

Ikki muallif tomonidan yozilgan elektron kitobni bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism va Ism Familiya. Nashr yili. *Kitobning nomi*. Shahar: Nashriyot nomi. Internet adres (URL).

Sirojiddinov, Shuhrat va Sohiba Umarova. 2017. *O'zbek matnshunosligi qirralari*. Chikago: Chikago universiteti nashriyoti. <http://press-pubs.uchicago.edu/founders/>.

Matnda elektron kitobga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sirojiddinov 1987, 19-hujjat]

7.3. Jurnal maqolasi uchun

Chop etilgan jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari.

Alimuhamedov, Rixsitilla. 2018. "Qadimgi turk-moniy adabiyoti." *Oltin bitiglar* 1: 65 – 76.

Matnda jurnal maqolasiga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Alimuhamedov 2018, 70]

Elektron jurnal uchun:

Elektron jurnal uchun jurnalning DOI manzili ko'rsatiladi. Agar DOI manzili mavjud bo'lmasa, internet adresi ko'rsatilishi kerak (URL). DOI – bu o'zgarmas ID bo'lib, internet tarmoqlarining elektron adreslari tizimiga ulangan, ya'ni manbani boshqaruvchi <http://dx.doi.org/> manzildir.

Elektron jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi* jurnal soni: maqola sahifalari. DOI adres (yoki URL).

Ismoilov, Ilyos. 2020. "Saddi Iskandariy" dostonidagi adabiy ta'sir va o'ziga xoslik masalasi xususida." *O'zbekistonda xorijiy tillar* 3: 229 – 235. doi: 10.36078/1596780050.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Ismoilov 2020, 231]

7.4. Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal uchun

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasiga havola matn shaklida beriladi (masalan, Muhammadjon Imomnazarovning 27.02.2005dagi "O'zbekiston adabiyoti va san'ati" gazetasida chop etilgan maqolasida aytilganidek...); odatda, bunday manbalar umumiy adabiyotlar ro'yxatida keltirilmaydi. Agar keltirilsa, kitoblarga qo'yiladigan talablarga asosan beriladi.

Agar onlayn maqolaga havola berilayotgan bo'lsa, uning internet manzili (URL), maqola olingan sana ko'rsatilishi kerak.

Gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish tartibi:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Gazeta-Jurnal nomi*, nashr

sanasi.

Imomnazarov, Muhammadjon. 2005. "Jomiy "Xamsa" yozganmi?" *O'zbekiston adabiyoti va san'ati*, January 25.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Imomnazarov 2005, 4]

Elektron gazeta yoki ilmiy-ommabop jurnal maqolasini bibliografiyada berish:

Familiya, Ism. Nashr yili. "Maqola nomi." *Jurnal nomi*, nashr sanasi. Internet adres.

Sobirov, Ergash va Akmal Kenjayev. 2010. "Milliy qadriyat va globallashuv". *New York Times*, 27.02. <http://www.nytimes.com/28/us/28health.html>.

Matnda maqolaga havola:

[Familiya nashr yili, sahifa raqami]

[Sobirov va Kenjayev 2010, 17]

Maqola so'ngida foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosi tartibida beriladi. Adabiyotlar ro'yxati ikki qismdan iborat bo'lishi, birinchi qismda foydalanilgan adabiyot chop etilgan grafikada yuqorida ko'rsatilgan shaklda rasmiylashtirilishi, ikkinchi qismda esa barcha foydalanilgan adabiyotlar o'zbek lotin alifbosida berilishi talab qilinadi. Misol uchun:

Adabiyotlar

Баранов, Х.К. 1958. Арабско – русский словарь. Москва: Наука.

Adabiyotlar

Baranov, X.K. 1958. Arabsko – russkiy slovar. Moskva: Nauka.

Maqolani rasmiylashtirish talablarining ingliz tilidagi variantini "*The Chicago Manual of Style, 16th Edition*" qo'llanmasi yoki <https://www.chicagomanualofstyle>. havolasidan ko'rib olishingiz mumkin.

Ushbu son “Oltin bitiglar” tahririyatida sahifalandi.
Manzil: Toshkent shahri, Yakkasaroy tumani, Yusuf Xos Hojib ko'chasi 103-uy.
e-mail: oltinbitiglar@gmail.com
Tel.: +99894 697-97-04

Bosishga 30. 12. 2022-yilda ruxsat etildi
Qog'oz bichimi 70x100 1/16/.
nashriyot bosma tabog'i: 8

Jurnal 2017-yil 26 oktyabrda O'zbekiston Respublikasi Matbuot va axborot
agentligi tomonidan № 0940 raqami bilan ro'yxatdan o'tgan.

Jurnal O'zbekiston Respublikasi Oliy Attestatsiya Komissiyasi tomonidan
filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD) va fan doktori (DSc)
dissertatsiyalari asosiy ilmiy natijalari chop etilishi lozim bo'lgan
ro'yxatga kiritilgan.

Tahririyatga kelgan qo'lyozmalar taqriz qilinmaydi va mualliflarga qaytarilmaydi.

“Mashhur-Press” bosmaxonasida chop etildi.
Buyurtma №0440 Adadi 300 dona.
Bosmaxona manzili:100129 Toshkent, Markaz 15, 1-uy. Tel.: +99890 900 75 77,
+99894 659 94 62